

ngen positiva eller negativa; de påvisar snarare en mycket mänsklig blandning av ont och gott. Porträttet av David själv är oerhört svåröverskådligt och sammansatt, och berättelsen om honom är inte bara en apologi för hans regering utan även samtidigt en kritik av honom som person. Monarkin är en mänsklig institution (Benjamin J. M. Johnson, "An Unapologetic Apology: The David Story as a Complex Response to Monarchy").

Boken avslutas med Walter Dietrichs respons (på både tyska och engelska), där han beskriver de tre huvudmakthavarna i 1–2 Sam. I hans händer blir Samuel den motvillige förespråkaren för kungadömet, Saul blir mannen som kallas till makten men som misslyckas, och David blir kungen som är välsignad trots sina fel. I slutändan framställs kungamakten som problematisk men ofrånkomlig. Denna bild är både attraktiv och anstötlig, och dess komplexitet speglar senare tiders djupa ambivalens gentemot Israels tidiga historia.

Sammantaget är detta en mycket noggrant redigerad volym som ger betydande nytt ljus över 1–2 Sam och dess historiografi. Åtta av artiklarna är skrivna på engelska och fyra på tyska. Varje artikel inleds med ett abstrakt, även detta skrivet på både tyska och engelska, och avslutas med en fullständig bibliografi. Det finns dessutom två index – bibliska referenser och ämnen – men inget författarregister. Denna samlingsvolym kan rekommenderas till alla som är intresserade av Davidberättelsen. Den är dessutom användbar för dem som studerar hur makt framställs, legitimeras men även kritiserats.

Lena-Sofia Tiemeyer, Örebro teologiska högskola

PETER E. LORENZ

A History of Codex Bezae's Text in the Gospel of Mark

Berlin: de Gruyter, 2022, inbunden, 1043 sidor,

SEK 1433, ISBN 978-3-11-074605-1

Peter E. Lorenz har ägnat imponerande 1043 sidor till att undersöka en kontroversiell handskrift vid namn Codex Bezae Cantabrigiensis, som innehåller merparten av de fyra evangelierna och Apostlagärningarna. Den protestantiske reformatorn Theodore Beza tog eller stal hand-

skriften under hugenottkrigen, uppenbarligen från ett kloster i Lyon. Beza skänkte handskriften till Cambridge University år 1581 där den finns sedan dess. Bezae, daterad till cirka år 400, är relevant för svenska bibelläsare. Det kan vi se i till exempel Mark 1, som beskriver Jesu möte med en spetälsk man.

Vers 41 lyder enligt 1917 års bibelöversättning: ”Då förbarmade han [Jesus] sig och räckte ut handen och rörde vid honom och sade till honom: ’Jag vill; bli ren.’” Bibel 2000 översätter samma vers på följande sätt: ”Jesus greps av vrede, sträckte ut handen och tog på honom och sade: ’Jag vill. Bli ren!’” Flertalet handskrifter säger att Jesus *σπλαγχνισθείς* (”förbarmade sig”) över den spetälske mannen. 1917 års bibelöversättning följer denna läsning. Men Bezae säger i stället att Jesus *ὀργισθείς* (”grips av vrede”). Med andra ord följer Bibel 2000 Bezae. Med tanke på våra (svenska) biblar är Peter Lorenz’ forskning alltså av stor relevans.

Lorenz har delat sin bok, *A History of Codex Bezae’s Text in the Gospel of Mark*, i åtta kapitel. Kapitel ett behandlar dateringen av Bezaes grekiska text. Själva handskriften är alltså från cirka år 400. Tidigare forskare har hävdats att själva texten som Bezae innehåller går tillbaka till andra århundradet, då den liknar den som man finner hos tidiga kristna skribenter. Lorenz har därför jämfört Bezae med den nytestamentliga text som man finner i citat hos fyra skribenter från det andra århundradet: Justinus Martyren, Ptolemaios av Rom, Irenaeus av Lyon och Markion av Sinope. Lorenz hävdar det finns få spår av Bezaes text hos dessa författare.

Kapitel två undersöker Bezaes grekiska text och dess latinska parallelltext. Vad som gör Bezae speciellt värdefull är att den är tvåspråkig, den består av parallella kolumner av grekisk (på vänster sida) och latinsk (till höger) text.

Lorenz placerar Bezae i dess kyrkohistoriska kontext på slutet av 300-talet. Här fanns en kamp mellan två fraktioner i kyrkan, de som tyckte att kyrkofadern Hieronymus latinska översättning av Bibeln, känd som Vulgata, var bättre än de (anonyma) äldre latinska bibelöver-

sättningarna (som går under samlingsnamnet *Vetus Latina*), eller de som likt kyrkofadern Augustinus tyckte att de gamla latinska översättningarna var bättre än Vulgata på grund av latinets ”egenvärde” som traditionsbärare.

Det är möjligt att syftet med skapandet av Bezae var att den skulle legitimera den gamla latinska versionen av Nya testamentet mot Vulgatas påstående om större trohet mot den grekiska traditionen (304). ”Syftet” med den grekiska texten i Bezae var att vara trogen mot den gamla latinska bibeltexten, som alltså också återges i Bezae.

Kapitel tre fortsätter diskussionen om grekisk-latinsk tvåspråkighet. Lorenz tar upp tre indicier som stödjer tesen att handskriften producerats i den östra delen av det romerska imperiet (449):

- (1) Bezae är en så kallad ”b-d uncialskrift” som man finner främst i juridiska texter i öst;
- (2) det finns sju eller åtta grekiska korrekturläsare i handskriften under århundradet efter dess ”färdigställande”; samt
- (3) de liturgiska anteckningarna i handskriften, som baserar sig på en bysantinsk kalender.

Lorenz accepterar David Parkers förslag att Berytus (Beirut) var den ort där man framställde Bezae. Berytus hade en prestigefylld lagskola där man utbildade sina grekisktalande studenter i romersk lag. Den tyske historikern Theodor Mommsen kallade Berytus för en ”latinsk ö i den orientaliska hellenismens hav” (citerad på sida 376).

Det fanns hjälpmedel för de som önskade lära sig romarnas språk. Bland dessa hjälpmedel var bilinguala texter av Cicero och Vergilius (357–362). Lorenz placerar Bezae i denna kontext: handskriften var ett redskap för grekiska studenter för att lära sig latin.

Kapitel fyra undersöker varför Bezaes grekiska text ser ut som den gör. Han diskuterar gamla teorier om den. F. J. A. Hort hävdade till exempel år 1882 att Bezaes text visar en ”kärlek för parafrasering”. Lorenz visar däremot att Bezaes text i Markusevangeliet inte är en parafras utan en blandad text bestående av en grekisk mainstreamtext eller oberoende läsvarianter som kan placeras inom den större mainstreamtraditionen.

”Tillverkarna” av Bezae trodde att vissa läsarter var bättre än andra, men lämnade den övriga texten oförändrad. Det finns få bevis som stödjer den konventionella uppfattningen att man upphörde med att göra större ändringar i den nytestamentliga texten efter år 200. Ett berömt exempel på ett tillägg som förmodligen uppkommit på 300-talet är berättelsen om Kristus och äktenskapsbryterskan, som lades till Joh 7:53–8:11.

Kapitel fem undersöker tre faser i Bezaes texthistoria: perioderna direkt före, under och efter färdigställandet av handskriften. I samtliga tre faser var den grekiska texten redan del av den tvåspråkiga traditionen (639). Under århundradet efter färdigställandet av Bezae fanns det åtminstone sju korrekturläsare som korrigerade handskriftens Markus-text, med start hos korrekturläsaren ”G”, som verkar ha varit nästan samtida med den skribent som skrev mestadels av handskriften. De senare korrekturläsarna fokuserade nästan enbart på den grekiska texten.

Kapitel sex diskuterar den latinska texten i Bezae. Lorenz observerar att endast den äldre latinska versionen stödjer de närmare unika 300 varianter i Bezaes grekiska text av Markusevangeliet. Kapitel sju argumenterar för att Bezae visar en senare, mer utvecklad grekisk text, och kapitel åtta utgör en omfattande sammanfattning av de tidigare kapitlen.

Boken avslutas med ett index över antika verk, samt ett generellt index. Dock saknas det viktigaste – ett index till bibelverserna i Bezae. Följaktligen är det svårt att hitta specifika bibelverser i detta mastodont-verk.

Jag har problem med Lorenz bruk av begreppet ”mainstreamtext”, eftersom han använder det både i singular och plural. Texterna av Ptolemaios av Rom ”erbjuder ett starkt bevis för existensen av mainstream-texter i mitten av andra århundradet i Rom samtidigt som Justinus modifierade mainstreamtexten för sina retoriska behov” (901). Det är alltså oklart huruvida mainstreamtexten var en eller flera? Det är inte heller tydligt var gränsen går mellan vad som är mainstream och vad som inte är det.

Jag frågar mig också varför man ska prioritera ursprung över tradition. Vore det inte bättre att finna en balans mellan sådana läsarter som man tror sig vara original och sådana som traditionen har helgat? Det kan vara skadligt med dikotomier där man i onödan framhäver en läsvariant framför en annan.

Lorenz (955) polemiserar också mot tidigare textkritiker som trodde sig ha funnit spår av en äldre äkta text till Nya testamentet i Bezae. Lorenz hävdar i stället att tillverkarna av Bezae skapade en ny grekisk texttradition utifrån de äldre latinska bibelöversättningarna.

Det återstår att se om forskarvärlden accepterar Lorenz (implicita) tes att Bezaes grekiska text är "irrelevant" för rekonstruktionen av den initiala texten i Nya testamentet på grekiska.

Kalle O. Lundahl

RÜDIGER LUX

Sacharja 1–8

Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament, Basel: Herder, 2019,
inbunden, 694 sidor, SEK 1241, ISBN: 978-3-451-31308-0

Rüdiger Lux, professor emeritus vid universitetet i Leipzig, är en mycket välrenommerad Sakarjaforskare som, på grund av att han nästan uteslutet skriver på tyska, tyvärr inte är så känd utanför Tyskland som hans kunskap och expertis förtjänar. Denna kommentar är frukten av många års forskning. Den är historisk-kritisk till sin karaktär, vilket framgår tydligt redan i dess titel och omfång. Till skillnad mot, till exempel, Mark Bodas gedigna kommentar från 2016, som täcker hela Sakarjaboken, är Lux kommentar begränsad till kapitel 1–8. Denna avgränsning speglar den rådande konsensus bland redaktionskritiska forskare att kapitel 1–8, 9–11 och 12–14 inte är skrivna av samma person.

Efter en utförlig bibliografi, där viktiga kommentarer och monografier nämns, inleder Lux sin kommentar med en relativt kortfattad inledning. Det finns inga stora överraskningar här. Lux diskuterar den gängse uppdelningen av boken i tre delar, relationen mellan Sak 1–8 och Haggaj som de sinsemellan mycket lika (men dock inte helt